

Sztálinból. Ha ennek tendenciái nálunk és nemzetközi téren még csak szórványosan jelentkeznek is, meg vagyok róla győződve, hogy vannak olyan erők és tendenciák, amelyek a XX. kongresszust ilyen irányba akarják terelni. Mindnyájunk kommunista kötelessége, a szocialista forradalom iránti kötelesség, a marxizmus iránti tisztelet kötelezi a marxizmusban dolgozó filozófusokat és más értelmiségieket, hogy ez ellen a tendencia ellen mindjárt kezdetben felvegyük a harcot, mert a XX. kongresszus csak akkor fog az általa elérhető igazi nagy eredményekhez vezetni, ha Lenin szellemét, a lenini dialektikát, a lenini módszert újítjuk

meg ... Ha ebben gyengéknek bizonyulunk, ha a másik erő, amely a leninizmusból egy re-egváltoztatott előjelű sztalinizmust akar csinálni, győz, akkor a XX. kongresszus éppen úgy megfeneklik, mint ahogy a 30-as években a Komintern VII. kongresszusának gyönyörű kezdeményezése nem vezetett a világ munkásmozgalmában azokra az eredményekre, amelyeket joggal elvárt tőle mindenki 1935-ben. Remélem, hogy a XX. kongresszus nem fog ilyen csalódást okozni, hogy most csakugyan a marxizmus, a marxista munkásmozgalom új, nagy virágkorának küszöbére léptünk."

(Irodalmi Újság, 1956. június 23.)

Balogh Elemér – Heller Ágnes

A filozófiai vita néhány tanulsága

Június 14-én a Petőfi körben vita zajlott le a filozófia kérdéseiről. Nem célunk ezt a vitát ismertetni, hiszen másutt ez már megtörtént. De szeretnénk néhány tanulságot levonni belőle, s ezzel kapcsolatban elmondani, *milyen-nek látjuk filozófiánk helyzetét s miben látjuk a továbbfejlődés, a kibontakozás útját.*

A vitatkozó felek, tehát mi is, a cikk írói, még sok mindenben nem értünk egyet. De fontosnak tartjuk, hogy összegezzük azokat az elvi szempontokat, amelyekben közös az álláspontunk.

Mindenekelőtt egyetértünk abban, hogy az ideológiai munkát és a tudományos kutató munkát nem lehet elválasztani a politikai és a gazdasági élet feladataitól. *A politikai és a gazdasági élet hibái végső fokon eltorzítják az elméleti munka fő irányát is.*

Az 1949-es esztendőt mind a politikai életben, mind az ideológia területén bizonyos negatív irányba tett fordulat esztendejének tartjuk. Ez időtől kezdve nálunk is egyre általánosabbá vált annak a sztálini stratégiai elvnek az alkalmazása, amely szerint a forrada-

lom győzelme után az osztályharc szükségyszerűen éleződik. A sztálini stratégia értelmében ez időben a fő csapás iránya a kispolgári demokráciát képviselő osztályok lettek. E sztálini elvek alkalmazása szűkítette a munkásosztály és a párt tömegbázisát, s a munkások, a dolgozó parasztok és az értelmiség tízezeivel szemben általános bizalmatlanságot hozott magával. Mindezeket a hibákat a Központi Vezetőség 1953 júniusi plénuma megbíráta.

Mindezek a hibák abba az irányba hatottak, hogy a párton belül az öntudatos kommunista fegyelem helyett olyan fegyelem honosodjék meg, amely leszoktatja az embereket az önálló gondolkodásról. Az elméleti munkában és a pártéletben egyaránt eluralkodott a formulák ismételtetése, mások szavainak gondolkodás nélküli szajkózása, a tények és körülmények alapos, sokoldalú és konkrét elemzése helyett.

Az elméleti munka területén mindazokat az irányzatokat, amelyek a dogmatizmussal és a személyi kultusszal nem rokonszenveztek, előbb eretnekként, később ellenségként kezelték. Ilyen körülmények között került sor például 1949-ben az ún. Lukács-vitára, amely a dogmatizmussal szembeni eretnekséget volt hivatva felszámolni az esztétikában és a filozófiában.

Mi a dogmatizmus? Hegel – igen találóan – így fogalmazta

meg: „*A gondolkodásmód dogmatizmusa a tudományban és a filozófia tanulmányozásában nem más, mint az a vélemény, hogy az igazság egyetlen olyan mondatba foglalható, amely merev következtetés, vagy akár közvetlenül is belátható.*”

A dogmatizmus tehát elfogad és elfogadni kényszerít olyan következtetéseket, amelyeket elfogadója nem gondolt végig, s éppen ezért a dogmatizmus nem kívánja a következtetés feltételeinek elemzését, csupán azt, hogy tételét, mint közvetlen igazságot, elhiggyék. Nem tudást kívánt tehát, hanem hitet. Aki tehát a dogmákat kétellyel fogadja, nem az igazság kutatója, hanem eretnek. Ezekben az eretnekekben látták azután egész rétegek magatartásának az okát. Ez ideológiailag nagyon hasonlít a múlt rendszer felületes bűnbakkereséséhez. Mindezek természetesen az elmélet vulgáris leegyszerűsítéséből fakadtak.

A marxista-leninista filozófia lényegében ellensége a dogmatizmusnak. Mint materialista filozófia, a valósághoz való feltétlen ragaszkodás alapján áll. Mint dialektikus filozófia, a valóság mindenoldalú összefüggéseinek, bonyolult ellentmondásainak feltárását követeli. Nem lezárt rendszer, hanem együtt fejlődik a társadalommal és a tudománnyal. A dogmatizált marxizmus azonban éppen a marxizmus lényegét fenyegette. Ezért joggal mondhatjuk,

hogy 1949 után filozófiai oktató-sunk és propagandánk, az oktatók és a propagandisták szubjektíve becsületes szándékai ellenére, valójában sok szempontból távol került a marxizmustól.

A durva leegyszerűsítések is rombolták a marxizmus tekintélyét. Így például a marxizmusnak az a tétele, hogy az emberek gondolkodását osztályhelyzetük határozza meg, semmi esetre sem azt jelenti, hogy ez a törvény mechanikusan hat s egy osztályon belül az egyéneket nem kell külön, egyenként elbírálni. *Lenin* szerint az események osztályszempontból való pártos elemzésre a kutatás elmélyítését szolgálja. Nálunk viszont az osztályokra való hivatkozás a legtöbb esetben a tényleges elemzést helyettesítette.

A *Sztálin* körül kialakult személyi kultusz és a bürokratikus módszerek meghonosodása súlyos károkat okozott propagandamunkánknak és tudományos életünknek. A vulgarizálás, amely egyrészt az osztályok sematikus megítélésében, másrészt a valóságos problémák kendőzésében, a lakkozásban mutatkozott meg, együtt járt az egész elméleti munka lebecsülésével is. Az elméleti munka lebecsülését érezték a kutatók és a filozófia propagandistái is. Azok a kutatók, akik a marxista filozófiát a dogmatizmussal ellentétes szellemben művelték, bizalmatlansággal találták magukat szemben.

Pedig ennek a dogmatizmusmentes filozófiai kutatásnak komoly eredményei voltak ez alatt az idő alatt is. Ekkor írta meg pl. *Lukács György* „Az ész trónfosztása” című munkáját és *Fogarasi Béla* a fizikai idealizmust bíráló műveit. Néhány fiatalabb kutató is, tanítványaik köréből, eredményes munkát végzett. Ez a filozófiai kutatómunka azonban állandó defenzívában folyt az objektivizmus és a hegelianizmus vádjától kísérvé, s elszigetelték az oktató- és propagandamunkától. Így például az a nevetséges helyzet is előállott, hogy Magyarországon, ahol világhírű marxista filozófusok dolgoztak, hosszú éveken keresztül nem volt magyar nyelvű filozófiai szakoktatás. Az elméleti munka lebecsülése, háttérbe szorítása megnyilvánult abban is, hogy az oktatómunkát végző elvtársakat rengeteg fölösleges munkával terheltek úgy, hogy szabad idejük önképzésre nem maradt.

A tudományos marxista filozófia háttérbe szorítása 1949 után a könyvkiadásban is megnyilvánult. A klasszikusok filozófiai főműveinek kiadása helyett *Sztálin* munkáit kommentáló „filozófiai” brosrák tömege jelent meg. Ennek eredményeképpen az *Ökonómiai-filozófiai kéziratok*-at máig sem adták ki. A *Német ideológia* és *Marx-Engels a művészetéről és irodalomról* szóló szemelvényei máig is csak csonkítva jelentek meg; *Lenin* filozófiai hagyatékának megjelenésére

is 1954-ig kellett várni. Az oktatás anyagát nem a klasszikus filozófia munkáira, hanem brosúrákra építették. Ha pedig az oktatók a dogmatikus sémákból ki akartak törni, ezt mereven visszautasították, és éppen így azt is, ha a továbbképzés, a tanulás igényével léptek fel.

1953-tól kezdve a Szovjetunióban meginduló filozófiai viták és a filozófiai konjunkturizmus megbélyegzése nagyobb mozgásterületet adott hazánkban is a marxista filozófiának. Hozzá kell tenni, hogy 1955 márciusától az SZKP XX. kongresszusáig az eredmények mellett számos vonatkozásban megmutatkozott az 1953 előtt elkövetett hibák feléledése is. Lényegében azonban az elmúlt három év folyamán, párhuzamosan azzal, hogy a politikai hibák kijavításában is történtek előrelépések, az elméleti munkában is voltak egészséges próbálkozások az elméletnek a hazai viszonyokra való alkalmazásában. Mégis az elméleti munka egészséges kibontakozásának feltételét csak a XX. kongresszus hozta meg azzal, hogy az általános politikai hibákat feltárta és elemezte.

A XX. kongresszus világossá tette, hogy *Lenin* halála óta a marxista, filozófia fő vonalában igen kisméretű fejlődés volt. A dialektikus és történelmi materializmus alapkategóriái ma is kidolgozatlanok. Nincs még marxista etika, logika, pszichológia stb., a megje-

lent könyvek azonban inkább elfedték, semmint feltárták ezeket a hiányosságokat. A XX. kongresszus azonban azt a nagy és biztató távlatot nyitotta meg a marxista filozófusok előtt, hogy hozzáfoghatnak a kérdések kidolgozásához, hogy nyitva áll az út a marxizmus továbbfejlesztésére, s ebből a munkából minden marxista, s nemcsak politikai vezető veheti ki a részét.

A filozófiával foglalkozó oktatók, propagandisták legnagyobb része ma már tisztában van filozófiai életünk eddigi hibáival és jó részük önkritikusan szemléli saját eddigi munkásságának dogmatikus vonásait. *Az SZKP XX. kongresszusa megteremtette az elvont alapokat ahhoz, hogy helyes elvi alapon, a lenini filozófiai örökség alapján létrejöjjön nálunk is a filozófiai oktatók és kutatók együttműködése.*

Melyek tehát a marxista filozófia feladatai Magyarországon?

Mindenekelőtt hozzá kell fogni a marxista-leninista filozófia fundamentális kérdéseinek kidolgozásához. A filozófia fundamentális kérdéseinek kidolgozása a valóság alapproblémáinak kidolgozását jelenti: A valóság alapproblémái mindig a jelen legmélyebb kérdései is, tehát aktuális kérdések. És éppen ezért ezeket csak a gyakorlattal való kapcsolatban lehet kidolgozni. Így például az etika fundamentális kérdése az erkölcsi

felelősség problémája. Olyan kérdés ez, amelyen a filozófia klasszikusai évezredek óta vitatkoznak. S mégis ki állítaná, hogy az erkölcsi felelősség kérdése már nem aktuális kérdés és vajon ki lehetne-e dolgozni ma ezt jelenlegi társadalmi gyakorlatunk alapos ismerete nélkül? A gyakorlat helyes értelmezése nem a hétköznapi kérdésekkel való foglalkozást jelenti, tehát nem elfordulást a filozófia feladatától, de azt jelenti, hogy a jelen problémáinak mély megértéséből kell kiindulnia az alapkérdések helyes feldolgozásának is, és arra kell törekedni, hogy a filozófiai elemzések a jelen problémáig eljussanak.

A fundamentális kérdések kidolgozását teszi szükségessé az ellenséges imperialista ideológiák ellen folytatott és fokozottan folytatandó harc is. Miért nem volt hatásos a dogmatizmus harca az ellenséges ideológiákkal szemben? Mindenekelőtt azért, mert nem értelt, hanem minden, tőle különböző ideológiai álláspontot egyszerűen ellenségesnek nyilvánított. Gyakran fordult elő az is, hogy bíráltuk egyes problémák szemantikus, logisztikus, irracionalista stb. megoldását anélkül, hogy meg lett volna a probléma marxista megoldása. Ha pedig a kritikát nem követi a lehetőség szerint mélyen elemezett ellenpélda, a bírálat hatástalan és formális lesz, amely nem alkalmas arra, hogy embereket megnyerjen a marxizmus igazsága számára.

A fundamentális kutatások követelése nem a filozófia nemzeti jelentőségének elhanyagolását jelenti. Éppen a marxizmus teszi lehetővé, a magyar ideológia történetében először, hogy a magyar filozófusok ilyen központi kérdéseket kidolgozva a nemzetközi filozófia élvonalába emelkedjenek. A központi kérdéseket feldolgozó magyar filozófia – nemzeti büszkeségünk. Ugyanakkor természetesen továbbra is szükség van arra, hogy amint ennek e lehetősége megteremtődik –, a magyar ideológiai és társadalmi fejlődés filozófiai problémáit is kidolgozzuk.

Erre a fundamentális kutatásra kell építeni a marxista filozófia színvonalas propagandáját is. A marxista filozófia propagandájának mindenekelőtt arra kell törekednie, hogy az elmélet megtanítása mellett elsajátítsa az önálló marxista filozófiai gondolkodás módszereit. A propagandának nem szabad többé lebecsülnie a tömegek szellemi színvonalát, hanem minden filozófiai kérdést igyekeznie kell teljes bonyolultságában feltárni. Az érthetőségre való törekvésnek nem szabad a lényeg leegyszerűsítését jelenteni. A propagandában ne csak a végkövetkeztetést mutassuk meg, hanem tárjuk fel az ahhoz vezető utat is.

E röviden vázolt célkitűzések feltételeit azonban még ki kell harcolni. A politikai hibák kijavítása ideológiai munkánk megjavításá-

nak alapfeltétele. Ezenkívül a legfontosabb, részben általános, részben szervezeti feltételeket a következőkben látjuk:

1. *A demokratikus kritika állandó fejlesztése, amely lehetővé teszi az önálló marxista gondolkodás általánossá válását az ideológia minden területén.*

2. *Legyen a filozófiai életben ideológiai irányító szerepük azoknak a hazai marxistáknak, akiknek álláspontját a dogmatizmus elleni harcban a XX. Kongresszus igazolta. (Mindenekelőtt Lukács és Fogarasi elvtársaknak.)*

3. *Helyre kell állítani az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a filozófiai szakoktatást.*

4. *Meg kell javítani a főiskolai oktatók helyzetét, hogy rendszeres lehetőséget nyerjenek a továbbképzésre. Mindennütt, ahol filozófiai oktatómunka folyik, lehetőség*

szerint folyjék tudományos kutatómunka is.

5. *A sajtó és a könyvkiadás juttasson nagyobb teret a filozófiai munkáknak, elsősorban a marxizmus klasszikusainak.*

Még számos kérdés van a filozófiával foglalkozók táborában, amelyben az egyetértés csak később fog helyreállni. (E cikk írói például nem értenek egyet abban a kérdésben, hogy legyen-e önálló filozófiai kutatóintézet, vagy a kutatás teljes egészében az oktató jellegű intézetekhez kapcsolódjék.) E cikk írói remélik, hogy az általános egyetértésen túl sok részletkérdésben is mielőbb létrejön a meg egyezés, amely természetesen nem a kritikák és a vita hiányát fogja jelenteni.

*(Természet és Társadalom,
1956. 7.sz.)*